

VÄITÖSLUENTO

Musiikki-informaatiomoodien tilannerelevanssi muusikkojen ja musiikinopiskelijoiden tiedonhankinnassa

Antti Rousi

Tampereen yliopisto

antti.m.rousiaalto.fi

<http://orcid.org/0000-0002-4184-7035>

FM Antti Rousi väitteli 16.10.2020 Tampereen yliopiston informaatioteknologian ja viestintätieteiden tiedekunnassa aiheesta "Music information modes and their situational relevance among musicians and music students". Vastaväittäjänä toimi apulaisprofessori Audrey Laplante (Montrealin yliopisto), ja kustoksena professori emeritus Pertti Vakkari (Tampereen yliopisto). Informaatiotutkimuksen ja interaktiivisen median alaan kuuluva väitöskirja on luettavissa Tampereen yliopiston Trepo-palvelussa osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1499-6>.

Lektiota on kevyesti toimitettu kirjallisessa muodossa julkaisemista varten.

Asiasanat: musiikki, tiedonhankinta, musiikkikorkeakoulut

Uudessa korkeakoulutuksen ja tutkimuksen 2030 -visiotyössä opetus- ja kulttuuriministeriö asettaa tavoitteeksi, että joka toisella suomalaisella nuorella olisi korkeakoulututkinto (OKM, 2018). Vaikka opinnäytteisiin liittyvää tiedonhankintaa on tutkittu informaatiotutkimuksessa runsaasti (mm. Kuhlthau, 2004), eri merkkijärjestelmien rooleja tiedonhankintaprosessissa on tutkittu vähemmän. Esittävä säveltaide ja musiikkitiede ovat aloja,

Artikkeli on lisensoitu Creative Commons Nimeä-EiKaupallinen-JaaSamoin 4.0 Kansainvälinen -lisenssillä

Pysyvä osoite: <https://doi.org/10.23978/inf.98415>

joissa useat merkkijärjestelmät ovat tiedonhankinnan näkökulmasta merkityksellisiä. Musiikkiin liittyvä tietämys realisoituu esimerkiksi nuotinnoksien, kuulokokemuksen ja esiintyvän muusikon kehonkielen kautta. Musiikillisten merkkijärjestelmien rooleja tiedonhankinnassa voi tarkastella tutkimalla musiikinopiskelijoiden opinnäyteprosesseja. Musiikinopiskelijoiden opinnäytteiden tutkimuksessa syntyneitä uusia menetelmiä voi soveltaa myös muiden alojen tiedonhankintaprosessien tarkasteluun.

Väitöstutkimukseni päätavoite oli tarkastella miten muusikot ja musiikinopiskelijat kokevat musiikki-informaatiomoodien tilannerelevanssin heille tyypillisissä tiedonhankintatehtävissä. Koska musiikkiin liittyviä merkkijärjestelmiä on useita (ks. Tarasti, 1994), tiedonhankintatutkimuksen kannalta relevanttien musiikki-informaatiomoodien määrittely ei ollut triviaali ongelma. Näin väitöstutkimukseni alkoi musiikki-informaatiotypologian kehittämällä, joka määrittelee musiikkitiedonhankinnan empiirisen tarkastelun kannalta relevantit musiikki-informaation moodit. Typologia luotiin yhdistämällä Tarastin (1994) musiikkisemioottisia ideoita Brunerin (1966) esittämiin ajatuksiin representaatioiden moodeista (engl. modes of representation). Lopputuloksena oli musiikki-informaatiotypologia, joka luokittelee musiikki-informaatiomoodit eri abstraktiotasoihin. Typologia mahdollistaa tutkimuskysymyksien asettamisen yksittäisten musiikki-informaatiomoodien tasolla. Musiikki-informaatiotypologia sisälsi seuraavat kuusi informaatiomoodia (Rousi *et al.*, 2016).

- I. *Ensimmäinen enaktiivinen moodi*¹. Tämä moodi viittaa laajasti kaikkeen inhimilliseen toimintaan, jonka tarkoituksena on tuottaa kuunneltavaa musiikkia. Tämä moodi realisoituu erilaisina toiminnan sekvensseinä, joiden tarkoitus on tuottaa soivaa musiikkia, esimerkiksi viulun soittaminen, laulaminen tai elektronisen musiikin tekeminen tietokoneella.
- II. *Toinen enaktiivinen moodi*. Tämä moodi viittaa toisten musiikillisten esitysten vastaanottamiseen, esimerkiksi olemalla läsnä esitystilanteessa tai kuuntelemalla äänitteitä. Ensimmäisen ja toisen enaktiivisen moodin määrittelyn kannalta keskeistä on kontrolli soivaan lopputulokseen: ensimmäisessä moodissa henkilö pystyy kontrolloimaan soivaa lopputulosta ja toisessa ei.
- III. *Ikoninen moodi* viittaa erilaisiin muistiinmerkitsemisjärjestelmiin, jotka esittävät musiikkiin liittyvää informaatiota. Nuotit ja tabulatuurit

1 Katso moodien nimeämisestä käyty keskustelu artikkelista Rousi *et al.* (2016).

toimivat esimerkkeinä musiikkiin liittyvistä ikonisista representatioista.

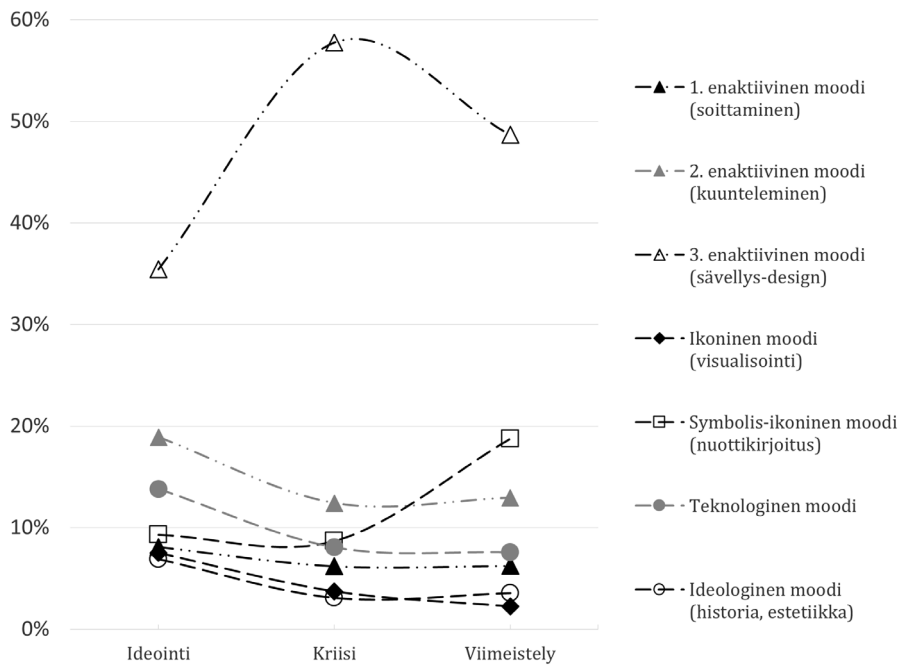
- IV. *Teknologinen moodi*. Tämä moodi on johdettu Tarastin (1994, pp. 16–17) käsitteestä musiikillisen viestinnän teknologiset mallit. Moodi viittaa informaatioon, joka tarkastelee itse musiikin rakenteita kirjoitetun kielen tasolla, kuten harmoniaa, kontrapunktia, orkestraatiota ja tulkintaa käsittelevä kirjallisuus.
- V. *Ideologinen moodi*. Tämä moodi on Tarastin (1994, pp. 16–17) esittelemän käsitteen ”musiikillisen viestinnän ideologisten mallien” laajennus. Moodi käsittelee musiikkia, mutta ei itse musiikissa tapahtuvien ilmiöiden tasolla, vaan rakentaen suhteita musiikin kirjallisten representaatioiden ja muiden alojen kirjallisten representaatioiden välille. Esimerkiksi hyödyntäen käsittepareja ”länsimainen taide-musiikki” ja ”historia” tai ”musiikki” ja ”estetiikka” on mahdollista tuottaa kirjallinen teos, jossa ei viitata itse musiikin rakenteisiin. Moodin tiedonlähteinä voivat toimia esimerkiksi musiikin filosofiaa käsittelevät teokset ja säveltäjien elämäkerrat.
- VI. Koska myös toisten alojen teokset saattavat olla musiikinopiskelijoille relevantteja, esimerkkinä tieteelliseen kirjoittamiseen liittyvät teokset, *muu symbolinen informaatio* lisättiin typologian kuudenneksi moodiksi. Moodi sisältää kaikki muiden alojen symboliset, eli kirjalliset representaatiot, kuten kaunokirjallisuus ja kasvatustieteellinen kirjallisuus ja tieteellisen kirjoittamisen oppaat.

Koska musiikki-informaatiotypologia kehitettiin tutkimalla kirjallisuutta, oli tärkeää testata sen toimivuutta erilaisissa empiirisissä tutkimusasetelmissä. Väitöstutkimukseni ensimmäisessä empiirisessä osassa tarkasteltiin sitä, miten musiikki-informaatiotypologian eri moodit olivat löydettävissä ammattisäveltäjän kertomuksesta omasta sävellysprosessistaan. Tapaustutkimuksen tavoitteena oli selvittää, miten säveltäjä sanallistaa eri musiikki-informaatiomoodeja kertoessaan sävellysprosessistaan, ja tarkastella puheesta identifioitujen musiikki-informaatiomoodien määrällistä jakautumista sävellysprosessin eri vaiheisiin. Tutkimuksen aineistona käytettiin Pohjannonon (2014; 2016) dokumentoimaa länsimaisen taidemusiikin ammattisäveltäjän kertomusta sävellyksensä synnystä. Aineisto sisälsi muun muassa haastatteluja, piirroksia ja partituuriversioita (Pohjannoro, 2014; 2016).

Sävellysprosessin tapaustutkimus (Pohjannoro ja Rousi, 2018) osoitti, että musiikki-informaatiotypologia on suhteelliseen tarkka sävellysprosessin informaatiotilastuksen kuvaamiseen – kaikki musiikkiin liittyvät

informaatiomoodit (moodit I–V) oli mahdollista tunnistaa säveltäjän kertomuksesta. Alkuperäinen typologia ei kuitenkaan ollut riittävä kuvaamaan kaikkea sävellysprosessiin liittyvää informaatiota. Tarkastaessaan aineistosta identifioituja musiikki-informaatiomoodeja säveltäjä itse esitti, että suuri osa keskeisestä informaatiostanssista ei liittynyt mihinkään alkuperäisen musiikki-informaatiotypologian moodeista, vaan säveltäjän päätöksiin siitä miten musiikin tulisi kehittyä ja vaikuttaa kuulijaan. Täten aineiston katkelmat, joissa säveltäjä puhui omista luovista päämäärästään ja säveltämistyöstään kirjattiin uudeksi musiikki-informaatiomoodiksi: *enaktiivisten representaatioiden kolmas moodi*. Sävellysprosessin tapaustutkimuksessa huomattiin myös, että monenlaiset visuaaliset metaforat, kuten ”jäätikkö” ja ”patsas”, olivat säveltäjälle tärkeitä. Tästä syystä koodauksissa eriteltiin lisäksi puhtaasti ikoniset representaatiot (visuaaliset metaforat) ja symbolis-ikoniset representaatiot (nuotinnokset).

Kaavio 1 (Pohjannoro ja Rousi, 2018, p. 1000) esittää säveltäjän kertomuksesta tunnistettujen musiikki-informaatiomoodien määrän per sävellysprosessin vaihe. Sävellysprosessin tapaustutkimus teki näkyväksi kolmannen enaktiivisen moodin keskeisen roolin mutta myös sävellyksen esteettisen viitekehyksen (1. ja 2. enaktiivinen moodi, ikoninen moodi ja toinen symbolinen moodi) merkityksellisyyden kun säveltäjä kehitteli työn ydinideoita ja sen rakennetta.

Kaavio 1: Säveltäjän kertomuksesta tunnistettujen musiikki-informaatiomoodien määrän per sävellysvaihe (Pohjannoro ja Rousi, 2018, p. 1000).

Toisessa empiirisessä tutkimuksessa (Rousi *et al.*, 2018) tarkasteltiin sitä, millaisena esittävän säveltaiteen tohtoriopiskelijat kokivat alkuperäisen typologian informaatiomoodien tilannerelevanssin osana väitöskirjatyöhönsä liittyvää tiedonhankintaa. Toiseen empiiriseen tutkimukseen osallistui kaikkiaan kuusi esittävän säveltaiteen tohtoriopiskelijaa (DocMus) Taideyliopiston Sibelius-Akatemiasta. Esittävän säveltaiteen DocMus-tohtoriopiskelijoiden väitöskirjatyö koostui viidestä konsertista ja kirjallisesta osasta. Ensiksi tohtoriopiskelijoita pyydettiin pisteyttämään yksittäisten informaatiomoodien tärkeys väitöskirjahankkeelleen käyttäen nelipisteistä asteikkoa ('ei tärkeää' = 0 [...] 'todella tärkeää' =3). Tämän jälkeen seurasi haastattelu-osuus, jossa heitä pyydettiin perustelemaan vastauksensa. Koska osallistujien määrä oli pieni, tarkoituksena ei ollut tuottaa yleistettäviä tuloksia, vaan esimerkinomaisesti tarkastella mitä tilannerelevanssin tyyppisiä esittävän säveltaiteen opiskelijat eri informaatiomodeille antavat.

Taulukko 1 esittää yhteenvedon toisen empiirisen tutkimuksen tuloksista. Musiikki-informaatiomoodien havaitussa tärkeydessä ei esiintynyt suurta variaatiota: esittävän säveltaiteen tohtoriopiskelijat kokivat kaikki informaatiomoodit tärkeitä.

tiomoodit joko tärkeiksi tai todella tärkeiksi. Kaikista informaatiomooeista myös tunnistettiin erilaisia tilannerelevanssin tyypppejä.

Informaatiomoodi	Havaittu tärkeys (keskiarvo)	Identifioidut tilannerelevanssin tyypit
Ikoninen moodi	Todella tärkeä (2.7)	1 Nuotinnokset soittamisen perustana 2 Nuotinnosten hyödyntäminen sovitustyössä 3 Nuotinnosten hyödyntäminen musiikkianalysissä 4 Esittämistraditioiden tutkiminen
I enaktiivinen moodi (soittaminen)	Todella tärkeä (2.5)	1 Konserttikappaleiden harjoittelu 2 Muusikon kehonkieli tutkimuksen kohteena 3 Oma musiikillinen tulkinta tutkimuksen kohteena
II enaktiivinen moodi (kuunteleminen)	Todella tärkeä (2.5)	1 Konserttikappaleiden valinta 2 Konserttikappaleiden temaattisen materiaalin tutkiminen 3 Kappaleiden kuulokuvan täydentäminen 4 Toisten muusikoiden tulkintojen tutkiminen 5 Esittämistraditioiden tutkiminen
Ideologinen moodi	Tärkeä (2.4)	1 Konserttikappaleisiin vaikuttaneet ideologiset mallit 2 Musiikin historia viitekehyksenä 3 Terminologioiden tuntemuksen kehittäminen
Muu symbolinen informaatio	Tärkeä (2.2)	1 Konserttikappaleiden kulttuurihistoria 2 Poikkitieteelliset näkökulmat tutkimuksen aiheeseen 3 Tieteellinen kirjoittaminen
Teknologinen moodi	Tärkeä (1.7)	1 Konserttikappaleiden teoreettinen analysointi 2 Konserttikappaleiden aikaisemmat analyysit 3 Eri aikakausien musiikkityylien analyysimenetelmät

Taulukko 1: Musiikki-informaatiomoodien tärkeys ja tilannerelevanssin tyypit esittävän säveltaiteen tohtoriopiskelijoiden näkökulmasta (Rousi et al., 2018, p. 1015).

Pitkittäistä koeasetelmaa hyödyntävä kolmas empiirinen tutkimus (Rousi et al., 2019) tarkasteli, miten Sibelius-Akatemian opiskelijat kokivat alkuperäisen typologian informaatiomoodien tilannerelevanssin tiedonhankintaprosessin eri vaiheissa. Lomake- ja haastatteluaineistoja hyödyntävään tutkimukseen osallistui kaikkiaan 14 Sibelius-Akatemian opiskelijaa, joista 6 edustivat esittävän säveltaiteen tohtoriopintoja, 5 instrumenttipedagogiikan opintoja, ja 3 musiikin teorian ja sävellyksen maisteriopintoja. Pitkittäistutkimuksessa opiskelijaryhmät arvioivat yksittäisten informaatiomoodien tilannerelevanssia kahtena ajankohtana opinnäyteprosessinsa aikana. Musiikki-informaatio-

moodien tilannerelevanssia lähestyttiin pyytämällä opiskelijoita arvioimaan moodien tärkeyttä ja sen jälkeen perustelemaan vastauksensa. Tämän lisäksi opiskelijoiden oppinäyteprosessien etenemistä seurattiin modifoidulla Kuhlthaun (2004) process survey -lomakkeella.

Kolmannen empiirisen tutkimuksen tuloksena syntyi kuvaukset siitä, miten eri opiskelijaryhmät näkivät informaatiomoodien tilannerelevanssin tiedonhankintatehtävän eri vaiheissa. Koska tutkimukseen osallistuneiden määrä on pieni, kuvauksia ei voida pitää yleispätevinä kuvauksia yksittäisten opiskelijaryhmien tiedonhankinnasta. Kolmas empiirinen tutkimus kuitenkin osoitti, että informaatiomoodien tilannerelevanssi saattaa muuttua oppinäyteprosessin edetessä, ja että eri musiikki-informaatiomoodien tilannerelevanssi on kontekstisidonnaista ja riippuu käsillä olevan tehtävän luonteesta. Esimerkiksi esittävän säveltaiteen tohtoriopiskelijat näkivät musiikki-informaation moodien tilannerelevanssin eri tehtävän vaiheissa eri tavoin kuin instrumenttipedagogiikkaan keskittyvät esittävän säveltaiteen opiskelijat.

Taulukko 2 summaa esimerkinomaisesti esittävän säveltaiteen tohtoriopiskelijoille tärkeät musiikki-informaatiomoodit ja niiden tilannerelevanssin tiedonhankintatehtävän eri vaiheissa.

Tärkeäksi havaitut informaatiomoodit: ikoninen moodi; I enaktiivinen moodi; II enaktiivinen moodi; ideologinen moodi; muu symbolinen informaatio; teknologinen moodi		
Tilannerelevanssin muutokset		
Aloititus ja aiheen valinta	Valitun aiheen tarkentaminen	Informaation kerääminen ja tulosten esittäminen
Nuotinnokset soittamisen perustana (ikoninen moodi)	Aiheen tarkentamisen aikana ja tämän jälkeen ikonisen moodien tilannerelevanssi saattoi laajentua esimerkiksi esittämistraditioiden tutkimiseen nuotinnoksista	
Konserttikappaleiden harjoittelu (I enaktiivinen moodi)	Aiheen tarkentamisen aikana ja tämän jälkeen I enaktiivisen moodin tilannerelevanssi saattoi laajentua esimerkiksi toisten muusikkojen kehonkielen tutkimiseen	
Aiheen ja konserttikappaleiden tutkiminen musiikkiäänitteiden avulla (II enaktiivinen moodi)	Aiheen tarkentamisen aikana ja tämän jälkeen II enaktiivisen moodin tilannerelevanssi saattoi laajentua esimerkiksi toisten muusikkojen tulkintojen analysoimiseen	
Aiheen valinnan vaiheessa ideologinen moodi, teknologinen moodi ja muu symbolinen informaatio eivät olleet vastaavalla tavalla relevantteja	Aiheen tarkentamisen aikana ja tämän jälkeen ideologisen ja teknologisen moodin ja muun symbolisen informaation tilannerelevanssi saattaa kasvaa ja laajentua uusiin tyyppeihin	

Taulukko 2 Esittävän säveltaiteen tohtoriopiskelijoille tärkeät musiikki-informaatiomoodit ja niiden tilannerelevanssi tiedonhankintatehtävän eri vaiheissa (Rousi et al., 2019, p. 1244).

Väitöskirjani oli ensimmäinen tutkimushanke, jossa tarkasteltiin eri abstraktitasoisten musiikki-informaatiomoodien tilannerelevanssia tiedonhankinnassa. Hankkeen empiiriset tulokset lisäävät ymmärrystämme yksittäisten musiikki-informaatiomoodien rooleista musiikkitiedon hankinnassa, ja osoittavat että käytetty lähestymistapa mahdollistaa nykyistä tarkemmat kuvaukset musiikkiin liittyvistä tiedonhankinta- ja opinnäyteprosesseista. Vaikka väitöskirjani fokus oli musiikissa, lähestymistapa jossa tiedonlähteitä luokitellaan niiden abstraktitason mukaan on Brunerin (1966) ja Kuhlthaun (2004) ajatusten mukaan yleisesti sovellettavissa eri alojen opinnäyteprosessien tarkasteluun. Väitöskirjani on avoimesti luettavissa osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1499-6>.

Lähteet

- Bruner, J. (1966). *Toward a Theory of Instruction*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kuhlthau, C. (2004). *Seeking meaning: a process approach to library and information services* (2nd ed.). Westport, NY.: Libraries Unlimited Inc.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) (2018). Korkeakoulutuksen ja tutkimuksen visio. Saatavilla: <https://minedu.fi/korkeakoulutuksen-ja-tutkimuksen-visio-2030> (tarkistettu 1.9.2020).
- Pohjannoro, U. (2014). Inspiration and decision-making: A case study of a composer's intuitive and reflective thought. *Musicae Scientiae*, 18(2), 166–188. <https://doi.org/10.1177/1029864914520848>
- Pohjannoro, U. (2016). Capitalising on intuition and reflection: Making sense of a composer's creative process. *Musicae Scientiae*, 20(2), 207–234. <https://doi.org/10.1177/1029864915625727>
- Pohjannoro, U., & Rousi, A.M. (2018). The modes of music information in a compositional process: a case study. *Journal of Documentation*, 74(5), 987–1007. <https://doi.org/10.1108/JD-10-2017-0141>
- Rousi, A.M., Savolainen, R., & Vakkari P. (2016). A typology of music information for studies on information seeking. *Journal of Documentation*, 72(2), 265–276. <https://doi.org/10.1108/JD-01-2015-0018>
- Rousi, A.M., Savolainen, R., Harviainen, M., & Vakkari, P. (2018). Situational relevance of music information modes: an empirical investigation among Doctor of Music students. *Journal of Documentation*, 74(5), 1008–1024. <https://doi.org/10.1108/JD-10-2017-0149>
- Rousi, A.M., Savolainen, R., & Vakkari, P. (2019). Adopting situationally relevant modes of music information at different stages of information-seeking processes: a longitudinal investigation among music students. *Journal of Documentation*, 75(6), 1230–1257. <https://doi.org/10.1108/JD-12-2018-0210>
- Tarasti, E. (1994). *A theory of musical semiotics*. Bloomington, IN.: Indiana University Press.